

ACTE VERBALE EXPRESIVE CARE ÎNȚIAZĂ ȘI ÎNCHEIE DIALOGUL ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Daiana FELECAN

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord Baia Mare

daiana18felecan@yahoo.com

DOI: 10.35923/AUTFil.61.08

Expressive Speech Acts Used to Open and Close Dialogues in Present-Day Romanian.

The following paper starts from the acknowledgment that, in the present-day Romanian language, interlocutors display an increased preference for the use of unconventional devices as opening and closing sequences of speech acts. Their employment depends on the type of context in which a verbal interaction takes place (formal vs informal context) and on the parameters of social distance and communicative force, which determine the relationship between the participants in a certain speech act. Conventional greetings are also taken into consideration in research, but the purpose of the paper is to prove that in addition to standard greetings, certain expressive speech acts, which “borrow” their functions, may be found. Some of the expressive speech acts that have been analyzed have positive connotations (e.g., compliments, praises, appreciations, condolences), as their formation is based on maintaining a harmonious relationship between interlocutors. Other expressive speech acts have negative connotations (e.g., insults, imprecations, reproaches, criticisms), since they are based on the destructive nature of the interpersonal relationships in which they originate. The paper analyzes such verbal sequences, which enclose dialogues, and highlights the functions that they develop in communication. To this end, concepts and precepts from the theory of speech acts are used, and the overall methodological framework pertains to pragmatics.

Keywords: *expressive speech act; dialogue; unconventional greeting; pragmatics; discursive functions*

Teoria actelor de limbaj expresive constituie principalul punct de reper al prezentului articol. Inițiatorul acestei teorii este J. L. Austin (1965), iar difuzarea ei s-a făcut prin J. R. Searle (1969, 1979, 1980), a cărui contribuție la promovarea și rafinarea ideilor fundamentale ale predecesorului său nu poate fi neglijată:

„Punctul de plecare al acestei teorii l-a constituit identificarea de către Austin a clasei verbelor performative și a distincției între enunțuri caracterizate prin valoare de adevăr (*constative*): *Ion citește o carte.*, și enunțuri caracterizate prin reușită sau nereușită (*performative*): *Promit să-ți aduc cartea.* [...] După Austin, în structura oricărui act de vorbire se pot distinge trei tipuri de acte componente: acte *locuționare*, *ilocuționare* și *perlocuționare*. Rostind un anumit enunț, vorbitorul emite anumite combinații de sunete, organizate sub forma unor secvențe de structuri morfosintactice, care transmit anumite semnificații lexicale și gramaticale (act locuționar), dar, în același timp, exprimă o anumită intenție comunicativă (act ilocuționar) și urmărește realizarea unui anumit efect asupra interlocutorului (act perlocuționar)” (DSL 2005: 18).

În procesul comunicării, au fost identificate diverse acte de vorbire: *representative (asertive)* (prin intermediul lor, locutorul își asumă conținutul propozițional, iar realitatea este reprezentată în plan discursiv), *directive* (acte de vorbire prin care se dau ordine, instrucțiuni, locutorul dorind să schimbe o stare de fapte din lumea reală folosind cuvintele), *întrebări* (acte de vorbire prin care se formulează întrebări, locutorul cerându-i alocutorului să-i umple un gol cognitiv), *comisive/promisive* (acte de vorbire prin care se fac promisiuni, locutorul luându-și angajamentul ca starea de lucruri din lumea reală să fie conformă cuvintelor sale), *expresive* (acte de vorbire prin care sunt exprimate emoții, atitudini), declarative (acte de vorbire prin care locutorul face declarații, care instaurează o stare de fapt în lumea reală) (vezi GALR 2008: 25).

Scopul ilocuționar al tuturor expresivelor – căci acestea vor constitui obiectul nostru de studiu – este exprimarea unei stări psihologice, a unor sentimente sau atitudini. În acord cu Zvirid (2013: 65), în stabilirea subtipurilor expresivelor de care ne-am ocupat, am acordat prioritate

„criteriului intenției comunicative a actului, ceea ce impune ca toate subtipurile de acte ilocuționare incluse în clasa expresivelor să se subordoneze

intenției de exprimare a unei anumite atitudini sau stări psihologice (de la simpatie, admirație, apreciere sau aprobare, până la antipatie, dispreț, indignare, nemulțumire sau dezaprobare, dar și interes, bunăvoință, recunoștință, regret sau alte forme de participare afectivă a locutorului în discurs”.

În urma verificării condițiilor de reușită și a respectării schemei de reprezentare simbolică, am inclus în categoria expresivelor următoarele acte ilocutionare: salutul, complimentul, lauda, mulțumirea, urarea, felicitarea, scuza, insulta, înjurătura, critica, reproșul, acuzația, condoleanțele. Funcția limbajului predominantă în actele verbale expresive este cea centrată pe emițător: emotivă (expresivă, interjecțională¹).

Dialogul, ca modalitate de interacțiune verbală exercitată între cel puțin două persoane, se compune în mod ritualic din trei părți: o primă parte, introductivă, redusă ca dimensiune, în care locutorul își exprimă succint sentimentele pe care le trăiește la (re)vederea interlocutorului, o parte mediană, consistentă, adică schimbul propriu-zis de replici, și o parte finală, în care se exprimă atitudinea psihoemoțională pe care participanții o actualizează în urma închiderii „ferestrei” deschise spre celălalt. Acesta este algoritmul unui dialog bazat pe avansarea unor sentimente autentice, în sensul în care agenții schimbului interacțional consimt să facă o poză de sinceritate în implicarea lor verbală, în speță să se lase mânați de trăiri care îi încearcă la modul real, experiențe prilejuite de întâlnirea cu seamănul. Avem, în schimb, și ipoteza unui dialog trucat, nesincer, care erodează nu

¹ Potrivit lui Jakobson (1958/1964), factorii constitutivi ai oricărui act de vorbire sunt: cel care se adresează, *emițătorul*, trimite un *mesaj* destinatarului, *receptorul*, într-un *context* la care se referă, pe care destinatarul să-l poată pricepe și care să fie verbal sau capabil de a fi verbalizat, printr-un *cod* comun interacțanților comunicativi, printr-un *contact* (conducta materială sau legătura psihologică dintre cei doi, care face posibilă stabilirea și menținerea comunicării). Schema corespunzătoare factorilor fundamentali ai comunicării are drept corespondente următoarele funcții: emițătorul – funcția *emotivă* (*expresivă, interjecțională*) are ca scop exprimarea atitudinii vorbitorului față de conținutul enunțului (de exemplu, interjecții, persoana I la pronume și verb, intonația etc.), destinatarul – funcția *conativă* (*persuasivă*) orientează enunțul către destinatar (persoana a II-a la verb și pronume, vocativul, imperativul, intonația), referentul (contextul) comunicării – funcția *referențială* (ii aparțin enunțuri neutru-informative), codul comun celor doi interlocutori – funcția *metalingvistică* este predominantă în frazele care transmit informații despre un anumit cod, devenit el însuși obiect de descriere într-un enunț (a spune ceva despre limbaj), contactul psihofizic (direct sau mediat) – funcția *fatică* asigură menținerea contactului dintre interlocutori (fraze care atrag atenția destinatarului sau confirmă faptul că el rămâne în continuare atent, atât în comunicarea directă, cât și în cea mediată), mesaj – funcția *poetică* (*estetică*) – funcția predominantă a artei literare (vezi DSL 2005: 225-226).

doar partea substanțială a convorbirii, ci fisurează și cele două module de deschidere și de închidere a sa. Într-un atare context, modalitățile proemială și finală vor reflecta rezultatul unor trăiri false ale actorilor verbali.

Actele verbale expresive reprezintă modalități prin intermediul cărora indivizii își exteriorizează un cumul cât mai divers de atitudini și stări psihoemoționale. Acestea sunt regăsite nu doar în ceea ce constituie angajarea de substanță în comunicare – recte dialogul –, ci și în formulele care îl declanșează și îl conchid.

În funcție de contextul comunicativ și de statutul de rol pe care îl dețin emițătorul (E) și receptorul (R), asistăm astăzi tot mai mult la schimbări în ceea ce constituie altădată formula tipică de angrenare și apoi de ieșire dintr-un dialog. Dintre actele de limbaj expresive cele mai uzitate în partea de început și în cea de sfârșit a dialogului, locul cel mai des ocupat este acela al formulelor de salut², mijloace prin care se exteriorizează bunăvoința, interesul și disponibilitatea locutorului pentru inițierea unui schimb informațional. Actul verbal al salutului

„constă într-un enunț specific produs de către un locutor L1 și adresat interlocutorului L2, prin intermediul căruia L1 își manifestă interesul față de prezența locutorului L2 în câmpul său perceptiv. Salutului i se atribuie, așadar, o funcție relațională, principala contribuție pe care acest act o are în cadrul interacțiunii vizând confirmarea și consolidarea relațiilor interpersonale în comunicare. Spre deosebire de alte acte verbale, salutul nu are condiții de sinceritate și de conținut propozițional” (Zvirid 2013: 66-67).

În contextele formale de comunicare, este practicat salutul neutru, nemarcat și nesusceptibil de vreun subtext afectiv. Aici se au în vedere respectarea parametrului puterii discursive și cultivarea distanței sociale. Este, de exemplu, salutul comportat între profesor și student. De fiecare dată cel din urmă va fi inițiatorul salutului verbal standardizat (și nu al altui tip de salut): *Bună ziua/seara!* Orice altă formă de salut ar implica exteriorizarea unui alt tip de raport între cei doi. La despărțire, doar profesorului îi este permis să utilizeze formula *La revedere!* și nicidecum discipolului, care va reitera forma inițială. Dacă între cei doi s-au încheat și alte tipuri de relații în afara celor oficiale, contextele informale îngăduie apelarea la saluturi neconvenționale, deoarece nu mai este necesară cultivarea cu strictețe a salutului ritual. Întâmpinarea și despărțirea marcate de formule de salut

² Pentru o abordare amănunțită asupra formulelor de salut din limba română, vezi studiul nostru din 2015.

reprezintă cazul tipic de înscriere în întâlnire și de abandonare a acesteia. Alteori, locutorii „sar” peste această prefață verbală (dar și peste perechea ei de adiacență – salutul final) și intră *ex abrupto* în discuție. Nu considerăm că o atare omisiune deliberată este recomandabilă, reducția dialogului doar la partea lui centrală știrbind din completitudinea manifestării relațiilor interumane.

Complimentul sau lauda sunt acte verbale care conțin în structura lor de adâncime sentimente de simpatie, admirație, apreciere, aprobare, toate cu rol de a întări dispoziția spre dezvoltarea unui dialog amiabil atunci când sunt folosite ca mărci de *incipit* și de *finis* al discuției. Actul verbal al complimentului

„exprimă sentimente de simpatie, admirație, apreciere ale emițătorului față de interlocutor. Pentru performarea reușită a unui compliment este necesară, de asemenea, coprezența emițătorului și a receptorului în cadrul schimbului verbal. În plus, se presupune adevărul propoziției emise și, deci, sinceritatea emițătorului. Nu în ultimul rând, conținutul propozițional trebuie să atribuie o proprietate pozitivă receptorului, în lipsa unor indicii că această proprietate ar fi conștientizată de receptor [...]. [Actul verbal al laudei] respectă, în linii mari, aceleași condiții de reușită formulate în cazul complimentului și presupune un conținut semantic de aceeași natură, cu deosebirea că acest subtip de act verbal poate fi realizat în absența destinatarului-țintă, iar când destinatarul este prezent, lauda nu îi este adresată direct. [...] Dacă în cazul complimentului avem de-a face cu suprapunerea rolurilor de receptor și destinatar, în cazul laudei, destinatarul vizat de conținutul propozițional asertat este altul decât interlocutorul direct. Cu alte cuvinte, lauda devine compliment atunci când este adresată în mod direct destinatarului-țintă” (Zvirid 2013: 65).

Faptul de a complimenta/lăuda pe cineva, concomitent cu evitarea salutului formal poate trezi în interlocutor sentimente de simpatie mult mai puternice față de locutor; acesta este un caz în care sacrificarea salutului poate garanta un dialog sub auspicii mai bune decât cele garantate de înscrierea într-o schemă verbală prestabilită. Fața pozitivă a celui complimentat este valorizată, iar vorbitorul și-a asigurat câștigarea bunăvoinței partenerului de dialog pe întreg parcursul consumării evenimentului verbal. Am înregistrat o situație particulară, în care omisiunea salutului nu aduce vreun prejudiciu nici comportamentului verbal al persoanei în cauză, nici dialogului în sine. Ba dimpotrivă, cum am specificat, acesta poate căpăta fluentă și coeziune datorită instalării indivizilor într-o dispoziție adecvată derulării unui schimb armonios, cu beneficii pe termen lung pentru ambele părți.

Uneori, vorbitorul simte nevoia să-și exprime recunoștința pentru un cadou (verbal sau de altă natură) anterior, pe care interlocutorul i l-a făcut și pentru aceasta el se grăbește să inițieze dialogul înaintând direct exprimarea mulțumirii. Din nou, discuția ulterioară se anunță una fructuoasă, cu câștigul simpatiei ambelor părți antrenate în conversație, care nu conțin să-și sporească atributele/calificativele care conduc la evidențierea feței pozitive.

Mulțumirea

„este realizată de către vorbitor cu intenția de exprimare a recunoștinței față de interlocutor, pentru o anumită acțiune pe care cel din urmă a realizat-o în beneficiul său. Acest act de vorbire trebuie să răspundă unui set de condiții de reușită, și anume: condiția esențială vizează exprimarea de către emițător a sentimentelor de recunoștință și apreciere față de receptor și față de o acțiune a acestuia; condițiile preliminare presupun ca acțiunea realizată de către receptor anterior momentului vorbirii să fie percepută ca fiind favorabilă emițătorului, iar acesta din urmă să conștientizeze beneficiul; condiția de sinceritate prevede ca emițătorul să fie recunoscător în mod real receptorului pentru acțiunea pe care acesta a realizat-o, iar condiția de conținut propozițional reglementează referirea, cel mai adesea, la o acțiune trecută realizată de receptor” (Zvirid 2013: 67).

Având în vedere că un astfel de act verbal expresiv are drept scop întărirea raporturilor dintre indivizi, consolidarea sentimentului de camaraderie și conservarea unei atitudini consensuale, ocolirea salutului tradițional nu este receptată ca fiind un delict prea grav. Mulțumirea poate fi dublată și de exteriorizarea gestuală (limbajul nonverbal) a persoanei căreia i s-a făcut un serviciu (vezi pornirea de a îmbrățișa și de a săruta care, în alte culturi, funcționează ca tip de salut).

Pot fi identificate circumstanțe în care proferarea actului verbal expresiv de tip urare substituie fără niciun echivoc salutul. Actul verbal al urării are următoarele condiții de reușită:

„condiția esențială de exprimare de către emițător a unor sentimente pozitive față de receptor și de adresare a unei dorințe de bine, cu prilejul unei aniversări, al unor sărbători anuale, al unui început de acțiune. În cazul actului urării sunt reglementate, de asemenea, exprimarea sinceră a sentimentelor emițătorului cu privire la acțiunea avută în vedere și referirea la o acțiune viitoare sau un început de acțiune atribuită receptorului. Sunt evidente unele similitudini între felicitare și urare, ambele acte verbale având ca scop ilocuționar transmiterea de sentimente din aceeași gamă (intervenția este conotată favorabil, este exprimată aprecierea etc.);

diferențele care se pot stabili vizează poziționarea pe axa temporală a acțiunii la care se face referire prin conținutul propozițional, acțiunea fiind situată în trecut în cazul felicitării, sau proiectată în viitor, în cazul urării” (Zvirid 2013: 67).

Urarea este actul verbal

„performat de către un locutor *cu prilejul unei aniversări*, având scopul ca, în urma enunțării unor *expresii performative specifice* (numite *urări/felicitări*), «*lumea*» alocutorului să fie modificată în direcția sugerată de semantica respectivei expresii [...]. [Actul lingvistic de urare] presupune prezența a *doi participanți*, dintre care doar unul este *protagonistul* (elementul activ), cel care îndeplinește efectiv actul în sine. Forța ilocuționară («urare») definește rolul protagonistului. Alocutorul este elementul pasiv (*sărbătoritul*), care se presupune că acceptă fraza prin intermediul căreia îi este transmisă urarea³” (Manu Magda 2011: 545-546).

Urarea *Să trăiești/trăiți!*, rulată între vorbitori de sex bărbătesc (dar și în mediul militar), și-a câștigat pe deplin dreptul de salut. Sau *Să fii sănătos,-oasă!*, vehiculată mai ales în mediul rural sau printre persoane cu probleme de sănătate, este o urare-salut cu o mare încărcătură emoțională: vorbitorul îi dorește interlocutorului său darul cel mai de preț: sănătatea. De asemenea, urarea *La mulți ani!* nu presupune un salut prealabil, fie că este folosită în preajma Anului Nou, fie cu ocazia unei zile de naștere sau a onomasticii. Aceasta este simetrică: se reia și la finalul întrevederii. Plecând de la premisa că în conținutul propozițional al urării nu este urmă de îndoială sau eroare, și acest act verbal expresiv are menirea de a confirma buna înțelegere dintre vorbitori, urându-și fiecare dobândirea sau conservarea unora dintre cele mai importante calități: viață lungă, sănătate fizică și morală, prosperitate, tinere la adăpost de cele rele, belșug etc.

Există o serie de saluturi-urări specifice limbajului religios, dintre care unele se rostesc în permanență de către practicanții aceleiași confesiuni, în vreme ce altele se actualizează cu ocazia diverselor sărbători de pe

³ Urarea „este un act lingvistic încărcat de *subiectivitate*. Atitudinea volitivă a locutorului e intenționat subiectivă și orientată spre emițător. În urare există trepte, grade, dependente de factori sociali și contextuali care influențează modalitățile concrete de realizare a acesteia. Gradul de subiectivitate, implicat în performarea actului de urare la nivelul uneia sau alteia dintre comunități (diferențele de vorbire sunt datorate cultivării unor valori culturale diferite), a influențat major poziția vorbitorilor în raport cu *sintagma interacțională minimală acțiune-reacție, algoritmul de urare, resursele ilocuționare ale comunității pentru performarea respectivului act, suporturile verbale preferate*” (Manu Magda 2011: 547).

parcursul unui an. Din prima categorie fac parte urări precum: *Doamne, ajută!*, *Lăudat să fie Isus!!Lăudăm pe Isus!* etc., iar din a doua, urări precum *Cristos a înviat!* cu răspunsul *Adevărat c-a-nviat!*, semn că interlocutorii subscriu adevărului biblic al Învierii lui Isus Cristos sau celui al Înălțării sale: *Cristos s-a înălțat!!Adevărat s-a-nălțat!*⁴.

Felicitară poate fi considerată echivalentă salutului atunci când intenția emițătorului de a pune pe primul plan o realizare a receptorului premerge dorința lui de a o prefața printr-un salut convențional, resimțit ca insuficient dotat semantic cu ceea ce tocmai verbalizează: *Te felicit pentru reușita la facultate!*, *Te felicit cu ocazia onomasticii!*, *Te felicit pentru câștigarea concursului!* Astfel, este abolită orice interfață între sensul conținut în verbul semantic plin (un performativ) și acțiunea încapsulată și simultan săvârșită de acesta. Felicitarea

„presupune raportarea la un eveniment trecut legat de receptor. Evenimentul în cauză este considerat de către emițător a fi în beneficiul receptorului, iar emițătorul este bucuros de eveniment și își exprimă sentimentele corespunzătoare. [...] Vorbitorul adresează interlocutorului său cuvinte de apreciere pentru un succes obținut sau urări de fericire cu prilejul unui eveniment important, iar această intervenție îi face plăcere receptorului vizat” (Zvirid 2013: 68).

De multe ori, întâlnirea interlocutorilor începe prin verbalizarea unui act de limbaj de tip scuză; cumva, cel care inițiază comunicarea așteaptă ivirea unui context prielnic, care să-i înlesnească formularea de scuze față de destinatar pentru un neajuns anterior momentului vorbirii. Scuza

„prezintă, asemenea mulțumirii, un anumit caracter ritualizat, în cazul celor două acte ilocuționare vorbindu-se despre o stereotipie destul de pronunțată pe care, de altfel, vorbitorii o conștientizează în comunicare. Condiția esențială constă în exprimarea de către emițător a sentimentului de regret, de remușcare, pentru o acțiune realizată la un moment dat. În plus, performarea scuzei reflectă faptul că acțiunea realizată de către

⁴ O tendință actuală în limbă este folosirea întrebării *Ce faci?* cu rol de salut sau rostirea directă a numelui persoanei salutate – modă care a pătruns în cultura română prin copierea modelului anglo-american. Deși ambele sunt acte verbale expresive de tip întrebare, le-am inclus aici datorită marii lor puteri de semnificare: în primul caz, locutorul este mai interesat de întreprinderea curentă sau permanentă a interlocutorului, „săltând” salutul, iar în cel de-al doilea caz, prenumele persoanei pare a nu mai fi socotit un semn lingvistic fără sens lexical, ci funcționează ca o unitate deplin semnificată, radiind o paletă întreagă de stări ale celui interesat. Astfel, fără a forța nota, le considerăm acte verbale expresive cu semnificație limitată la un anumit context.

emițător îl nemulțumește pe receptor, emițătorul înțelege acest fapt și regretă acțiunea realizată, asumându-și prejudiciul produs interlocutorului, iar enunțul emis face referire la o acțiune trecută realizată de către emițător în detrimentul receptorului. Cu alte cuvinte, scuza este percepută ca act de limbaj de tip reparator, valorizant pentru destinatar, având rolul de a compensa prejudiciul unui act verbal amenințator anterior sau al unei acțiuni negative exercitate asupra interlocutorului” (Zvirid 2013: 67).

Scuza

„este un act verbal *în principal expresiv*, de care locutorul se folosește pentru a-și remedia imaginea pozitivă. El a comis anterior o ofensă față de o persoană sau un grup de persoane și, în momentul în care se simte pregătit să-și reabiliteze poziția, formulează o scuză. Aceasta are scopul de a acționa asupra destinatarului (este activată componenta perlocuționară), determinându-l să-și modifice atitudinea față de emițător: să accepte scuzele și să-l răsplătească pe emitent cu iertarea pentru prejudiciul care i-a fost adus. Cererea de scuze este considerată un *act performativ reușit* doar atunci când cel vizat o acceptă; când reacția lui este una reținută sau negativă, finalitatea demersului nu se împlinește (conținutul semantic rămâne suspendat)” (Felecan 2023).

Pe de altă parte, ofensa poate fi percepută de către cei din jur, de societatea contemporană suprasensibilă, fără ca aceasta să fie una reală; din rațiuni sociale, politice, de politețe, se poate rosti o scuză ca să se aplaneze un potențial conflict generat de interpretări subiective.

Așadar, salutul face loc punerii în act (verbal) a scuzei, cu scopul de a repara o daună. Fața pozitivă a fostului păgubit este valorizată în sens meliorativ, iar distanța dintre interlocutori micșorându-se, relațiile vor lua o turnură normală, vechiul conflict preschimbându-se într-un consens. Actul de limbaj de a cere scuze este, considerăm, cel mai solicitant dintre toate actele verbale expresive, întrucât acesta presupune o „dezgolire” a eului personal al penitentului de egocentrism și mândrie, tare specific umane, și practicarea virtuții umilinței la unele dintre cele mai înalte cote ale sale: cererea de iertare aproapelui. Când întâlnirea începe cu această atitudine de căință, pesemne că *hybris*-ul a apăsat greu asupra conștiinței împricinatului și că acesta a căutat cu ardoare un prilej ca să reazeze raporturile sale cu celălalt pe un fâgaș normal. Odată scuza acceptată, cei doi vor putea să practice sentimente de afecțiune, care vor duce la recuperarea profilului interior al relației inițiale. Pentru ca enunțiatorul să se reasigure că scuzele au fost recepționate întocmai, acestea sunt reluate, în ecou, la sfârșitul întrevederii.

Insulta poate sluji și ea ca mijloc verbal de pornire a unei interacțiuni. Atunci când capătă acest rol, se presupune că actanții se află pe poziții de dezacord, iar acest fapt rezultă până și din modul de întâmpinare. Actul verbal al insultei

„presupune, spre deosebire de compliment, exprimarea sentimentelor de antipatie, dispreț, desconsiderație ale emițătorului față de interlocutor. Insulta implică, cel mai adesea, coprezența interlocutorilor, sinceritatea propoziției emise și atribuirea de către emițător, prin conținutul propozițional corespunzător actului, a unei proprietăți negative receptorului. Prin aceste particularități de structură, dar mai ales de conținut semantic și pragmatic, insulta este percepută ca act verbal expresiv cu conotații negative, fiind plasată, prin urmare, la polul opus complimentului, care este conotat pozitiv. Prin performarea insultei, vorbitorul realizează o formă de agresiune simbolică a interlocutorului, a cărui imagine publică este astfel prejudiciată” (Zvirid 2013: 65-66).

Cu cât insulta este rostită mai grabnic la întrevvederele celor doi, cu atât situația de neînțelegere dintre părți este mai gravă. Este posibil ca doar unul dintre participanți să manifeste sentimente negative față de celălalt, acesta din urmă să subscrie unei atitudini defensive. În orice caz, atunci când locutorul folosește pe post de salut o insultă, auspiciile sub care va decurge dialogul nu sunt deloc faste. Se disting mai multe grade ale insultei: de la o insultă mai temperată (*Să-ți fie rușine că n-ai venit și m-ai făcut să te aștept!*) până la una intensă, puternic marcată subiectiv (*Ești un om de nimic, fiindcă m-ai vorbit de rău!*). Intervenția poate fi succintă, ea conținând doar caracterizarea defavorabilă a interlocutorului sau poate să fie dezvoltată, ea adăugând și motivul care stă la baza neplăcerii locutorului. Cum spuneam, receptorul poate prelungi neajunsul printr-o altă insultă sau poate încerca să îndrepte lucrurile, formulând o explicație pentru carența lui de comportament, punând, astfel, capăt deranjului pe care i l-a provocat interlocutorului. Dacă cel insultat are abilitatea de a ieși onorabil din dispută, dialogul civilizată mai are sorți de izbândă, conflictul dispărând, iar locutorii dezvoltând mai departe o temă care să le apropie interesele discursive.

Subcategorie a insultei, înjurătura poate fi pusă uneori în slujba salutului. Nu este neapărată nevoie ca aceasta să reflecte o neînțelegere între actanți, ea putând funcționa, mai ales în limbajul unei anumite categorii de tineri, drept clișeu verbal, marcând, în loc de salut, întâlnirea/despărțirea acestora⁵.

⁵ Vezi, în Felecan, Bugheșiu (2015: 60), funcțiile pe care le poate lua înjurătura în comunicare: „[...] Înjurătura își pierde funcția pragmatică inițială, cea de ofensare a

Înjurătura-salut nu se reduce la situația menționată de noi, fiind vorba despre o polifuncționalitate a acesteia. Ea este prezentă, de asemenea, în vorbirea adulților fie ca tic verbal, fie pentru a impresiona, a se impune în „gașcă”, fie pentru a se răfui între ei. În acest din urmă caz, când înjurătura ia locul salutului, șansele reluării unui dialog politic sunt minime. Trebuie cultivate înțelepciunea, răbdarea și disponibilitatea din partea celor doi pentru ca relația dintre ei să ia o întorsătură favorabilă. Salutul-înjurătură este cea mai decăzută formă de abordare a individului, semn că raporturile umane au cunoscut o degradare ultimativă.

Critica utilizată pe post de salut alocă automat polul puterii discursive locutorului, care inițiază în acest fel o conversație. El are o părere superlativă în ceea ce privește conduita proprie, de vreme ce își permite să-și salute seamănul printr-o structură evaluativă critică. Actul verbal al criticii

„se situează la polul opus laudei. Din punctul de vedere al condițiilor de reușită, critica presupune respectarea condiției esențiale de exprimare a unui sentiment de nemulțumire, de dezaprobare pe care emițătorul îl manifestă față de destinatarul țintă. Celelalte condiții de reușită reglementează sinceritatea emițătorului și atribuirea prin conținutul propozițional asociat actului a unei proprietăți negative destinatarului. Coprezența emițătorului și a receptorului nu este obligatorie în cazul criticii, acest act permițând realizarea și în absența destinatarului vizat. Față de insultă, critica prezintă un potențial amenințător mai scăzut” (Zvirid 2013: 66).

Uneori, critica este fundamentată, iar pertinența ei, întemeiată, atunci când vine de la superior ierarhic spre inferior (de ex., angajator-angajat): *Iar ai întârziat la birou!* sau între persoane cu același statut civil/social (soție/soț): *Iar mergi cu cămașa necălcată!*, (soț/soție): *Iar am găsit vase nespălate în chiuvetă!* (trebuie făcută inferența că sarcina călcării cămășii îi revine soțului, iar cea a spălării vaselor din căminul conjugal, soției). Anumite persoane fac din a-i critica pe ceilalți un mod de viață, motiv pentru care sunt evitate, prezența lor nefiind agreată în cercurile de cunoscuți. Nu considerăm că este sănătos pentru conservarea relațiilor interumane ca individul să găsească unul sau mai multe cusururi oricărei situații din viață care are alt protagonist în afară de sine însuși. Admitem că nu există evenimente perfecte, dar nu este indicat ca de fiecare dată să fie avansate minusurile acestora și trecute cu vederea aspectele pozitive. Mereu trebuie găsită o cale de mijloc, iar balanța între just și injust să fie în echilibru.

pacientului actului injurios; astfel, ea îndeplinește un rol ritualic, fiind practică din convingere de cunosători (vezi și Mey 2011: 179), și funcționează drept «parolă» pentru accesul în grupul respectiv (vezi și Wray 2002: 297)”.

Granița dintre critică, pe de o parte, și reproș și acuzație, pe de altă parte, este cu dificultate sesizabilă. Prin urmare și formulele de salut care se substituie prin acestea vor fi în consecință greu încadrabile într-o clasă sau alta. Actele verbale al reproșului și al acuzației

„intră, la rândul lor, în categoria actelor verbale de tip expresiv și se grupează împreună cu celelalte subtipuri de acte conotate negativ. De altfel, situația acestor două acte reflectă cel mai bine interferențele și suprapunerile existente între diferitele subtipuri din interiorul clasei. Ambele acte exprimă o atitudine de nemulțumire și dezaprobare la adresa destinatarului. Sunt valabile, de asemenea, condițiile definitorii privind sinceritatea emițătorului și atribuirea prin conținutul propozițional asociat actului a unei proprietăți negative receptorului” (Zvirid 2013: 66).

Conform aceleiași autoare (2013: 117),

„în funcționarea acestor acte între care se manifestă interferențe și parțiale suprapuneri, se poate vorbi despre mai mulți parametri de diferențiere, și anume: natura acțiunii vizate, gravitatea faptei incriminate, gradul de vinovăție a receptorului, potențialul amenințător variabil al actului, dependența acestuia de contextul local sau global al enunțării, focalizarea asupra faptei vizate, a responsabilității autorului sau asupra altor componente, includerea sau nu a ideii de revizuire a comportamentului, reacția declanșată de actul în cauză”.

Critica este socotită un act de limbaj „cu conținut semantic mai general, care vizează mai degrabă atitudini, poziții «ideologice» și caracteristici individuale globale, spre deosebire de reproș, care pune în lumină fapte și gesturi precise, devenind astfel varianta particularizantă a criticii” (*Ibidem*: 105): *Nu vrei să lucrezi nimic!* (critică), *Ai urlat la mine de mai multe ori!* (reproș).

Cele două acte se află în relație de subordonare, „critica reprezentând termenul supraordonat, iar reproșul constituind elementul subordonat” (Zvirid 2013: 105). Prin intermediul acuzațiilor, „sunt incriminate fapte de anvergură, a căror gravitate depășește cu mult nivelul simplelor critici sau reproșuri” (Zvirid 2013: 106): *Ministrul X a distrus sistemul de sănătate*. Acuzația aduce receptorului un prejudiciu major.

Fiind vorba despre acte verbale valorizate depreciativ, în salutul de tip reproș sau acuzație, ofensa la adresa imaginii individuale a celui vizat poate atinge nivelul maxim, astfel că dorința emițătorului de a interveni asupra potențialului lor agresiv prin mecanisme de atenuare este nulă. Distanța

socială dintre interacțanți se mărește în favoarea încetării oricărui tip de relații, deoarece solicitarea de revizuire a comportamentului evaluat negativ lipsește din formulările respective.

Considerăm condoleanțele formule de salut în sine, deoarece, atunci când le adresăm aparținătorilor, celor apropiați sau publicului prezent la funeralii, rostirea acestora nu trebuie să fie precedată de alte forme de salut. *Condoleanțe!, Sincere condoleanțe!, Dumnezeu să îl/o ierte!, Dumnezeu să îl/o odihnească!* etc., exprimând încărcătura emoțională a locutorului, nu este necesar un salut prealabil, care ar fi resimțit deplasat în contextul pierderii pricinuite de moarte. Condoleanțele „constituie o mărturie verbală a participării afective a emițătorului la starea psihologică a receptorului cauzată de un eveniment conotat negativ” (Zvirid 2013: 68).

Concluzii

Practica discursivă actuală pune în evidență anumite mijloace verbale inedite, în ceea ce le privește statutul, de deschidere și închidere a dialogului. Folosirea acestora este condiționată, pe de o parte, de tipul de context (formal vs informal) în care se desfășoară interacțiunea, iar pe de altă parte, de parametrii de distanță socială și putere comunicativă care interrelaționează participanții la actul de limbaj considerat. Astfel, am avut în vedere o serie de acte verbale expresive conotate pozitiv (salutul, complimentul, lauda, mulțumirea, urarea, felicitarea, scuza, condoleanțele), a căror performare se bazează pe cultivarea unor relații de natură armonioasă, cordială între actorii mișcării conversaționale respective, dar și o paletă de acte verbale expresive conotate negativ (insulta, înjurătura, critica, reproșul, acuzația), întemeiate pe caracterul distructiv al relațiilor interumane din care acestea decurg. Stă la decizia noastră felul în care dorim să conviețuim (și verbal) cu semenii și pentru aceasta trebuie doar să ne „încărcăm”/asociem spusele cu intenții ilocuționare de o factură sau alta. Pentru conservarea raporturilor personale la micronivel, se recomandă utilizarea strategiilor expresive valorizante, exersarea cărora, în cele din urmă, asigură și bunul mers al relațiilor interumane de la macronivelul social.

Referințe bibliografice:

- AUSTIN, J. L. 1965: *How to Do Things with Words*, New York, Oxford University Press.
BIDU-VRĂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXĂNDIOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela 2005: *Dicționar de științe ale limbii (DSL)*, ediția a II-a, București, Editura Nemira.

- FELECAN, Daiana 2015: *Modalități lingvistice de adresare convenționale vs neconvenționale. (Formule de salut vechi și noi în limba română)*, in „Diacronia” 1, 13 ianuarie 2015 (disponibil online la adresa <http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/1>, <http://www.diacronia.ro/ro/journal/issue/1/A4/ro>).
- FELECAN, Daiana 2023: *Actul expresiv de tip scuză – considerații preliminare*, sub tipar.
- FELECAN, Daiana, BUGHEȘIU, Alina 2015: „Să nu [în]juri strâmb...” – înjurături românești care conțin antroponime (I): schițe, in „Philologica Jassyensia”, an XI, nr. 2 (22), 2015, p. 57-67 (disponibil online la adresa http://www.philologica-jassyensia.ro/upload/XI_2_Felecan.pdf).
- GUȚU ROMALO, Valeria (coord.) 2008: *Gramatica limbii române (GALR)*, II, *Cuvântul*, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române.
- JAKOBSON, Roman 1958/1964: *Lingvistică și poetică*, in *Probleme de stilistică*, trad. de Mihai Nasta și Matei Călinescu, București, Editura Științifică, p. 83-125.
- MANU MAGDA, Margareta 2011: „La mulți ani!”: *actul lingvistic de urare/felicitare în limba română*, in Oliviu Felecan, Daiana Felecan (coord.), *Confluente lingvistice și filologice. Omagiu profesorului Nicolae Felecan la împlinirea a 70 de ani*, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 543-556.
- MEY, Jacob L. 2011: *Speech Acts in Context*, in Anita Fetzer, Etsuko Oishi (ed.), *Context and Contexts*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, p. 171-180.
- SEARLE, J. R. 1969: *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*, Cambridge, Cambridge University Press.
- SEARLE, J. R. 1979: *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*, New York, Cambridge University Press.
- SEARLE, J. R. 1980: *The Background of Meaning*, in John R. Searle, Ferenc Kiefer, Manfred Bierwisch (ed.), *Speech Act Theory and Pragmatics*, Dordrecht, Reidel, p. 221-232.
- WRAY, Alison 2002: *Formulaic Language and the Lexicon*, Cambridge, Cambridge University Press.
- ZVIRID, Ramona-Maria 2013: *Actele verbale expresive în limba română*, București, Editura Universității din București.